

Uchwała z dnia 8 marca 2007 r., III CZP 3/07

Sędzia SN Hubert Wrzeszcz (przewodniczący)

Sędzia SN Zbigniew Strus

Sędzia SN Kazimierz Zawada (sprawozdawca)

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Roberta L. przeciwko Małgorzacie P. o zapłatę, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 8 marca 2007 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Lublinie postanowieniem z dnia 24 października 2006 r.:

"Czy roczny termin przedawnienia przewidziany w art. 390 § 3 k.c. ma zastosowanie do roszczenia o zwrot świadczenia spełnionego na poczet umowy przyrzeczonej, w sytuacji, gdy świadczenie to zostało spełnione przy zawarciu umowy przedwstępnej, a do zawarcia umowy przyrzeczonej nie doszło?"

podjął uchwałę:

Roszczenie o zwrot kwoty zapłaconej na poczet świadczenia z umowy przyrzeczonej, która nie została zawarta, nie przedawnia się z upływem terminu rocznego określonego w art. 390 § 3 k.c.

Uzasadnienie

W dniu 15 czerwca 2005 r. do Sądu Rejonowego w Lublinie wpłynął pozew Roberta L. przeciwko Małgorzacie P. o zasądzenie kwoty 12 250 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 27 grudnia 2002 r. Wyrokiem z dnia 21 czerwca 2006 r. Sąd Rejonowy oddalił powództwo, ustalając, że dnia 15 marca 1999 r. pozwana zawarła z Jerzym P. umowę przedwstępną, w której zobowiązała się do sprzedania mu 350 akcji serii A spółki „H.L.”. Sprzedaż akcji miała nastąpić przed upływem dwóch lat od dnia zawarcia umowy przedwstępnej. Cenę sprzedaży strony umowy przedwstępnej ustaliły na kwotę 12 250 zł, która została w całości zapłacona przez Jerzego P. Małgorzacie P. w dniu zawarcia umowy przedwstępnej. W uzgodnionym terminie nie doszło jednak do zawarcia przyrzeczonej umowy. Dnia 21 listopada

2002 r. Jerzy P. przełał wierzytelność wobec Małgorzaty P. o zwrot zapłaconej jej kwoty na Roberta L. Sąd Rejonowy oddalił powództwo ze względu na zgłoszony, jego zdaniem, skutecznie przez pozwaną zarzut przedawnienia dochodzonego roszczenia; przedawniło się ono, w jego ocenie, z upływem rocznego terminu przewidzianego w art. 390 § 3 k.c., który rozpoczął bieg dnia 15 marca 2001 r. i upłynął dnia 15 marca 2002 r., a więc jeszcze przed wytoczeniem powództwa.

Przy rozpoznawaniu apelacji powoda Sądowi Okręgowemu nasunęło się przytoczone na wstępie zagadnienie prawne. (...)

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Stosunkowo często zdarza się, że przed ustalonym w umowie przedwstępnej terminem zawarcia przyrzeczonej umowy sprzedaży – najczęściej już przy zawarciu umowy przedwstępnej – strona, która ma kupić rzecz (art. 535 k.c.) lub prawo (art. 555 k.c.), płaci drugiej stronie, zgodnie z dokonanym z nią uzgodnieniem, określoną kwotę. Nieraz bywa ona wysoka, gdyż zbliża się do kwoty ceny z przyrzeczonej umowy sprzedaży (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 2004 r., II CK 116/03, nie publ.) lub jest – jak w niniejszej sprawie – jej równa. W wielu takich przypadkach prawidłowa wykładnia porozumienia stron prowadzi do uznania tej kwoty, nawet jeżeli strony określiły ją mianem „zadatku” (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 stycznia 2004 r., I CK 129/03, "Izba Cywilna" 2004, nr 10, s. 33), za zaliczkę na poczet ceny z przyrzeczonej umowy sprzedaży lub za uiszczoną z góry całą cenę z przyrzeczonej umowy sprzedaży. Nie ulega wątpliwości, że w leżącym u podstaw przedstawionego zagadnienia prawnego stanie faktycznym chodzi właśnie o przypadek zapłaty na poczet ceny z przyrzeczonej umowy kwoty równej jej wysokości.

W omawianych przypadkach następuje częściowe lub całkowite spełnienie świadczenia przed powstaniem zobowiązania opiewającego na to świadczenie, nie ulega więc wątpliwości, że w razie zawarcia przyrzeczonej umowy sprzedaży, uiszczona przez kupującego kwota podlega zarachowaniu na poczet ustalonej ceny, czyli staje się świadczeniem definitywnym. Jeżeli natomiast nie następuje zawarcie przyrzeczonej umowy sprzedaży, kwota zapłacona na poczet ceny powinna zostać zwrócona jako świadczenie nienależne (art. 410 § 2 k.c.), nie zostaje bowiem wówczas osiągnięty zamierzony cel świadczenia (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 30 stycznia 2004 r., I CK 129/03, z dnia 25 marca 2004 r., II CK 116/03, "Izba Cywilna" 2004, nr 10, s. 33 i z dnia 12 stycznia 2006 r., II CK 342/05,

OSNC 2006, nr 10, poz. 170). Jest tak bez względu na przyczynę niezawarcia przyrzeczonej umowy, a więc czy stanowiło ją nieziszczenie się warunku zawieszającego, pod którym została zawarta umowa przedwstępna, skuteczne podniesienie zarzutu przedawnienia roszczenia o zawarcie umowy przyrzeczonej, niewykonanie zobowiązania przez stronę umowy przedwstępnej, za które nie ponosi ona odpowiedzialności (art. 471 *in fine* k.c. w zw. z art. 472 k.c.), lub niewykonanie zobowiązania przez stronę umowy przedwstępnej, za które ponosi ona odpowiedzialność.

Nienależne świadczenie, o którym mowa, powinno być zwrócone w pełnym zakresie, tj. bez możliwości ograniczenia jego wysokości na podstawie art. 409 k.c. Jak wyjaśniono w literaturze oraz orzecznictwie (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 30 stycznia 2004 r., I CK 129/03, i z dnia 25 marca 2004 r., II CK 116/03), mimo że w tego rodzaju przypadkach świadczenie staje się nienależne dopiero z chwilą, w której ostatecznie okaże się, iż zamierzony jego cel nie został osiągnięty, wzbogacony powinien się liczyć z obowiązkiem jego zwrotu już od chwili otrzymania go. Przemawia za tym specyfika tego rodzaju świadczeń nienależnych; ten, kto je otrzymał, wie, że zobowiązanie, do którego wykonania ono zmierza, jeszcze nie powstało.

Nie ma podstaw do tego, aby roszczenie o zwrot kwoty mającej charakter nienależnego świadczenia, zapłaconej na poczet świadczenia z umowy przyrzeczonej, do której zawarcia nie doszło, obejmować zakresem hipotezy art. 390 § 3 k.c. w znowelizowanym brzmieniu.

Artykuł 62 § 5 k.z. wyraźnie poddawał szczególnemu, rocznemu terminowi przedawnienia, liczonemu od chwili, kiedy umowa przyrzeczona miała być zawarta, jedynie roszczenie o zawarcie umowy przyrzeczonej. W reprezentatywnej literaturze przedmiotu przekonywająco jednak wykazano, że termin ten dotyczył także roszczenia o odszkodowanie w granicach ujemnego interesu umowy, należne w razie niezawarcia umowy przyrzeczonej.

Według art. 390 § 3 k.c. w brzmieniu obowiązującym do dnia 24 września 2003 r., określonego w nim szczególnemu, rocznemu terminowi przedawnienia podlegały „roszczenia powyższe”, tj. przewidziane w dwóch wcześniejszych paragrafach, roszczenie o naprawienie szkody poniesionej przez stronę umowy przedwstępnej przez to, że liczyła ona na zawarcie umowy przyrzeczonej (§ 1) i roszczenie o zawarcie umowy przyrzeczonej (§ 2). Nie mieściły się tu już natomiast,

zgodnie z przeważającym poglądem piśmiennictwa i stanowiskiem judykatury, roszczenia z tytułu dodatkowych zastrzeżeń umownych, a mianowicie roszczenie o zwrot podwójnego zadatku i roszczenie o zapłatę kary umownej (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 1973 r., III CRN 281/73, OSNCP 1974, nr 11, poz. 194, i z dnia 11 stycznia 2006 r., III CK 357/05, nie publ., oraz uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 2006 r., III CZP 102/06).

W piśmiennictwie i orzecznictwie (por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 26 października 2005 r., I ACa 762/05, i uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 2006 r., III CZP 102/06) za „roszczenia z umowy przedwstępnej” podlegające rocznemu terminowi przedawnienia, przewidzianemu w art. 390 § 3 k.c. w brzmieniu obowiązującym od dnia 25 września 2003 r., uznaje się – oprócz, tak jak poprzednio, roszczenia o zawarcie umowy przyrzeczonej i roszczenia o naprawienie szkody poniesionej przez stronę umowy przedwstępnej przez to, że liczyła ona na zawarcie umowy przyrzeczonej – także roszczenia strony umowy przedwstępnej z tytułu zadatku lub kary umownej.

Mimo przedstawionej tendencji do rozszerzania zakresu zastosowania rocznego terminu przedawnienia, w odniesieniu do roszczeń osób, które zawarły umowę przedwstępną, wykładnia językowa, systemowa i celowościowa art. 390 § 3 k.c. w obecnym brzmieniu nie uzasadnia stosowania przewidzianego w nim terminu przedawnienia do roszczenia o zwrot – mającej charakter nienależnego świadczenia – kwoty zapłaconej na poczet świadczenia z niezawartej umowy przyrzeczonej.

Przez „roszczenia z umowy przedwstępnej” należy rozumieć roszczenia objęte treścią stosunku wynikającego z umowy przedwstępnej, a zatem – wskazane już – roszczenie o zawarcie umowy przyrzeczonej i roszczenie o naprawienie szkody poniesionej przez stronę umowy przedwstępnej przez to, że liczyła ona na zawarcie umowy przyrzeczonej, jak też – ze względu na dodane do art. 390 § 1 k.c. zdanie drugie – roszczenia strony umowy przedwstępnej z tytułu zadatku lub kary umownej. Roszczenie o zwrot, mającej charakter nienależnego świadczenia, kwoty zapłaconej na poczet świadczenia z niezawartej umowy przyrzeczonej nie wchodzi natomiast w zakres stosunku wynikającego z umowy przedwstępnej, lecz jest elementem stosunku zobowiązaniowego, u podstaw którego leży zdarzenie przewidziane w przepisach o bezpodstawnym wzbogaceniu (art. 405 i nast. k.c.). Umowa przedwstępna pozostaje w związku z tym zdarzeniem tylko o tyle, o ile

niedojsie do skutku umowy przyrzeczonej przesadza nienalezny charakter swiadczenia speelnionego na poczet wykonania umowy przyrzeczonej (por. wyrok Sadu Najwyzszego z dnia 25 marca 2004 r., II CK 116/03).

Istotna cecha umowy przedwstepnej jest to, ze stanowiac etap na drodze do zawarcia umowy przyrzeczonej, ma prowizoryczny charakter, ktory zadecydowal o ustanowieniu omawianego, szczegolnego, krótkiego, rocznego terminu przedawnienia. Z celem ustanowienia tego terminu mozna zatem pogodzic jedynie jego zastosowanie do wskazanych roszczen objetych treścią stosunku wynikajacego z majacej prowizoryczny charakter umowy przedwstepnej, a w zadnym natomiast razie do roszczenia o zwrot kwoty zaplaconej na poczet swiadczenia z niezawartej umowy przyrzeczonej, wynikajacego z odrębnego, niemajacego prowizorycznego charakteru, stosunku bezpodstawnego wzbogacenia. Innymi slowy, stosunek wynikly z umowy przedwstepnej nie powinien trwac dlugo ze wzgledu na prowizoryczny charakter, dlatego roszczenia objete jego treścią przedawniaja sie z uplywem krótkiego terminu ustanowionego w art. 390 § 3 k.c. Podobnych racji brak natomiast w odniesieniu do stosunku bezpodstawnego wzbogacenia, powstalego na skutek niezawarcia wykonanej z gory częsciowo lub calkowicie umowy przyrzeczonej w umowie przedwstepnej.

Poza tym trudno zrozumiec, dlaczego roszczenie o zwrot swiadczenia nienaleznego zwiazanego z okrelona umowa, niepoprzedzona umowa przedwstepna, mialoby sie przedawniac sie z uplywem terminu ogolnego, a roszczenie o zwrot swiadczenia nienaleznego zwiazanego z taka sama umowa, poprzedzona umowa przedwstepna, z uplywem terminu szczegolnego okrelonego w art. 390 § 3 k.c.

Podsumowujac, roszczenie o zwrot kwoty zaplaconej na poczet swiadczenia z umowy przyrzeczonej, ktora nie zostala zawarta, nie przedawnia sie z uplywem terminu rocznego okrelonego w art. 390 § 3 k.c., lecz z uplywem terminu ogolnego przewidzianego w art. 118 k.c. W związku z charakterem roszczenia o zwrot kwoty zaplaconej na poczet swiadczenia z umowy przyrzeczonej, ktora nie zostala zawarta, nie podlega tez ograniczeniom odnoszacym sie do wierzytelności z umowy przedwstepnej – ze wzgledu na jej wlasności – przelew tego roszczenia (art. 509 § 1 k.c.).

Z tych przyczyn Sad Najwyzszy rozstrzygnal przedstawione zagadnienie prawne, jak w uchwale (art. 390 § 1 k.p.c.).

